

De Hoeve zet trend naar niet-castreren

Samenwerkingsverband De Hoeve laat zien hoe een bedreiging voor de varkenssector is om te zetten in een kans. Een vooruitstrevende visie, een continue *drive* om te innoveren en het binden van medestanders blijken belangrijke succesfactoren te zijn, leert een analyse.

Het onverdoofd castreren van beerbiggen komt in 2005 op de maatschappelijke agenda door acties van “Varkens in nood”. De Partij voor de Dieren omarmt het protest en LTO en de Dierenbescherming reageren snel met het project “Beren op de weg”. Hierin worden de consequenties, mogelijkheden en kansen van niet meer castreren op een rij gezet. Dit project heeft de nodige voeten in de aarde, maar leidt uiteindelijk wel in november 2007 tot het ondertekenen van de Verklaring van Noordwijk door vele partijen in en rondom de varkensvleesketen (zie kader Verklaring van Noordwijk en Verklaring van Noordwijk, 2007). In dit convenant committeert de sector zich aan een inspanningsverplichting om uiterlijk 2015 helemaal te stoppen met het castreren van beerbiggen. Tot dan wordt ingezet op het verdoofd castreren. Medio januari 2009 is de benodigde technologie voor het verdooven van de beerbiggen praktijkrijp, en het fonds om de zeugenhouders te compenseren voor de extra kosten gereed. De meeste slachterijen doen alleen nog zaken met varkensbedrijven die verdoofd castreren. Door de toenemende maatschappelijke druk geeft een aantal supermarkten aan niet langer vlees van gecastreerde varkens te zullen verkopen.

>> Voorloper

Terwijl de discussie over verdoofd castreren nog volop woedt, besluit Hans Verhoeven, initiatiefnemer van het samenwerkingsverband De Hoeve (zie kader Samenwerkingsverband De Hoeve), in mei 2007 als eerste in Nederland maar helemaal te stoppen met

castreren. Door “alleen maar” verdoofd te castreren kun je je onvoldoende onderscheiden in de markt, vindt hij, en brengt het idee over naar de andere aangesloten varkenshouders en ketenpartijen.

Onderzoek start om de gevolgen en risico's van het stoppen met castreren in beeld te brengen. Ook moet er een methode voor detectie van berengeur aan de slachtlijn worden ontwikkeld. Dit blijkt – mede door medewerking en positieve houding van de slachterij – eenvoudiger dan gedacht. Berengeur kan tamelijk eenvoudig worden opgespoord door een soort soldeerbout tegen het karkas aan te houden, de zogenoemde bak-en-braadtest. Nadeel is dat de methode arbeidsintensief en mogelijk niet 100 procent waterdicht is. Dit laat onverlet dat het stoppen met castreren van beerbiggen, mede door toedoen van het samenwerkingsverband De Hoeve, voor meer varkenshouders dichterbij komt. In september 2007 besluit het bestuur van de producentenvereniging van De Hoeve dat alle aangesloten varkenshouders niet meer mogen castreren. De betreffende varkenshouders hebben de eerste ervaringen met het achterwege laten van castreren dan al achter de rug. Die zijn vooral positief, hoewel er wel meer agressie is onder de beren. Ook zijn er nog vragen over de groei en voederconversie van de beren. In samenwerking met onderzoekers van Wageningen UR wordt daarom een netwerk opgericht, waarin de varkenshouders hun ervaringen met niet-castreren en het houden van beren uitwisselen om zo van elkaar te leren. Ook aspecten als groei en voederconversie komen aan de orde, en er

Verklaring van Noordwijk

De partijen die de Verklaring van Noordwijk hebben ondertekend, zijn het Centraal Bureau voor de Levensmiddelenhandel (CBL), de Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV), LTO Nederland en de Nederlandse Vakbond Varkenshouders (NVV). Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren ondersteunen het initiatief.

Hans Verhoeven (links), pionier in het stoppen met castreren van beerbiggen.

zijn plannen om samen met Wageningen UR gedragsonderzoek bij beerbiggen uit te voeren.

>> Het succes

Het besluit om te stoppen met castreren lijkt een goede zet. De stijgende trend in de afzet van De Hoeve zet hierdoor nog sterker door. Het aantal aangesloten varkenshouders is in een jaar tijd toegenomen van circa 25 varkenshouders in september 2007 naar 75 in september 2008, en het aantal Keursslagers dat het vlees verkoopt loopt ongeveer gelijk op. De Hoeve is een succes, zoveel is duidelijk.

Kunnen andere initiatieven in de agrarische sector net zo succesvol worden als ze dezelfde aanpak volgen? Maar ten dele. De ondernemers van De Hoeve hebben namelijk niet bewust een bepaalde aanpak gevolgd. Ze hadden een bepaald doel voor ogen, en hebben al doende geleerd wie en wat ze precies nodig hadden om dat doel te bereiken (*learning by doing*; Rotmans, 2003).

Het zijn de onderzoekers die daar bepaalde lessen uit proberen te leren: elk proces is maatwerk, hoewel er wel ingrediënten te onderscheiden zijn die de kans op succes kunnen vergroten (Projectteam Ondernemers in beweging, 2006).

We noemen hier:

- ondernemerschap,
- een *sense of urgency* die soms vanuit de initiatiefnemer zelf komt (*drive*) maar soms ook wordt opgelegd (wet- en regelgeving),
- gunstige ontwikkelingen die het initiatief in de hand werken,
- voldoende draagvlak bij relevante actoren,
- een duidelijke probleemeigenaar (iemand die de kar trekt),
- medestanders met corresponderende belangen (neuzen dezelfde kant op),
- experimenteer ruimte en ruimte om te leren (*social learning*),
- netwerken,
- de juiste interventie op het juiste moment,
- soms kan toeval behulpzaam zijn.

In het proces rondom De Hoeve was een aantal van deze ingrediënten ruimschoots aanwezig.

>> Agenderen

Het zien en realiseren van kansen is een belangrijke competentie voor ondernemers (Van Praag, 1999; Man et al., 2002; Bergevoet en Van Woerkum, 2006). Door op een andere manier tegen maatschappelijke kritiek aan te kijken, creëerde Hans Verhoeven, een perspectiefwisseling en wist hij bedreigingen om te zetten in kansen. Hij reageerde hierop door samen met zijn collega's in het samenwerkingsverband De Hoeve als eerste te beginnen met het

Samenwerkingsverband De Hoeve

Ruim voor de toenemende maatschappelijke druk op de varkenssector om werk te maken van dierenwelzijn, onderkent varkenshouder Hans Verhoeven het belang van dierenwelzijn. Om zijn ideeën te realiseren richt hij in 1998 het samenwerkingsverband De Hoeve op. Inmiddels zijn 75 varkenshouders en ongeveer evenveel Keurslagers aangesloten en verder een aantal andere ketenpartijen.

Vanaf het eerste begin werkt het samenwerkingsverband De Hoeve samen met Stichting Milieukeur. Als eerste in Nederland produceren de aangesloten varkenshouders onder Milieukeur. Vakmanschap en maatschappelijk verantwoord ondernemen staan hier voorop. Aanvankelijk vertaalt dit zich vooral in milieumaatregelen en duurzaam gebruik van grondstoffen. In 2004 komt dierenwelzijn erbij. Samen met Wageningen UR, Dierenbescherming, ketenpartijen en Stichting Milieukeur ontwikkelen ze de meetlat dierenwelzijn.

De varkenshouders moeten op die meetlat een minimum aantal punten halen om een certificaat te krijgen en om aan het samenwerkingsverband te mogen deelnemen. Met welke welzijnsriteria varkenshouders de punten halen, is niet van belang. De keuzevrijheid is groot. Iedere ondernemer kan zo op zijn eigen manier werken aan verbetering van het dierenwelzijn op zijn bedrijf. Om de deelnemers een handreiking te geven, kunnen zij bijvoorbeeld de cursus Varkenssignalen volgen. Ze halen er tevens punten voor dierenwelzijn mee, net als voor stoppen met castreren. In eerste instantie is dit op vrijwillige basis, maar september 2007 besluit het bestuur van de producentenvereniging van De Hoeve dat alle leden niet meer mogen castreren.

produceren van varkensvlees onder Milieukeur. Omdat hij zich wilde blijven onderscheiden in de markt, kwam daar het nemen van maatregelen voor dierenwelzijn bij, wat uiteindelijk leidde tot het stoppen met castreren. Het samenwerkingsverband De Hoeve speelde daarmee een belangrijke rol in de agendarings van het stoppen met castreren.

>> Medestanders

Netwerkcompetenties zijn heel belangrijk, naast conceptuele, strategische en organisatorische competenties en competenties die met commitment te maken hebben (Bergevoet en Van Woerkum, 2006, Lans et al., 2006). Om succesvol te kunnen innoveren zijn medestanders nodig die niet per se dezelfde belangen hebben, maar wel belangen die in dezelfde richting wijzen (neuzen dezelfde kant op) en dus niet tegenstrijdig zijn (Grin en Van de Graaf, 1996; Bock en Van Huik, 2007).

Verhoeven beseftte dat en richtte het samenwerkingsverband De Hoeve op om zijn ideeën te realiseren. Naast varkenshouders ging hij op zoek naar ketenpartners die in het samenwerkingsverband wilden stappen voor het slachten van de varkens en het verwerken en vermarkten van het vlees. Dit was niet eenvoudig. Slachterijen willen relatief kleine, specifieke groepen varkens niet apart slachten en afzetten en/of kunnen geen maatwerk leveren voor De Hoeve. Ook zijn supermarkten in beginsel niet bereid om aan het initiatief

deel te nemen, omdat het varkensvlees duurder is. Uiteindelijk kwam De Hoeve in contact met Keurslagers die de hoogwaardige kwaliteit juist waarderen. Hierdoor waren ook grossiers nodig, omdat Keurslagers vaak alleen specifieke stukken van het varken afnemen. De grossiers die het overige vlees afzetten, werden gevonden evenals een slachterij die wil meewerken aan het initiatief om zich te kunnen profileren met duurzaam geproduceerd varkensvlees. Binnen het samenwerkingsverband wordt dus voortdurend gecommuniceerd tussen ketenpartijen en worden allianties en coalities gevormd.

>> Belemmeringen

Innoveren gaat niet vanzelf. Het wegnemen van belemmeringen, met name de institutionele, is dan ook belangrijk om een innovatieproces goed te laten verlopen. (De Lauwere et al., 2004). De Hoeve ondervond dit aan den lijve: supermarkten die geen speciaal product wilden verkopen en slachterijen die geen specifieke groepen varkens wilden verwerken of varkens niet op een specifieke manier wilden verwerken.

De houding van sommige slachterijen kwam ook doordat ieder varken dat onder Milieukeur wordt geslacht, een varken minder betekent voor de internationale markt (institutionele *lock-in*; Rotmans, 2003). Ook het vinden van voldoende financiering om de plannen van De Hoeve te realiseren, blijkt steeds weer een

Een groep ongecastreerde beerbiggen.

obstakel. De varkenshouders die zijn aangesloten bij De Hoeve kunnen de hogere kostprijs ten dele afvlakken door gezamenlijk grondstoffen in te kopen en de kwantumkorting hiervoor te benutten. Ook krijgt het samenwerkingsverband financiële ondersteuning door te participeren in onderzoeksprojecten.

Uitbreiding met nieuwe Keurslagers en varkenshouders die zich bij De Hoeve willen aansluiten, blijft aandacht vragen. Omdat niet alle Keurslagers meedoen, is een gezamenlijke marketingcampagne niet mogelijk. Veel varkenshouders durven (of willen) de overstap naar De Hoeve niet te maken, omdat ze vrezen dat deze wijze van varkens houden voor hen niet werkt. Ook vrezen ze controle over de productie en afzet te verliezen, omdat ongecastreerde varkens niet volgens de gebruikelijke markt afgezet kunnen worden of alleen tegen een flinke korting. In de *theory of planned behaviour* van Fishbein en Ajzen wordt dit *perceived behavioural control* genoemd (Ajzen, 1991). De Hoeve probeert die vrees enigszins terug te dringen. Zo hebben zij afspraken met de slachterij waarmee ze werken, dat varkenshouders nog een half jaar niet-gecastreerde varkens mogen leveren als de afzetmarkt voor vlees van ongecastreerde beren nog niet groot genoeg is.

>> Gunstige ontwikkelingen

De varkenshouders ondervinden niet alleen belemmeringen in hun innovatieproces. Ze krijgen ook steun, door actuele discussies over

milieu en dierenwelzijn. Daardoor ontstaat draagvlak bij de participerende ketenpartijen. De recente ontwikkelingen in technieken voor verdoofd castreren en de Verklaring van Noordwijk met de intentie om op termijn te stoppen met castreren, versterken het draagvlak. Volgens Geels (2002) zijn elkaar versterkende ontwikkelingen op niche-, regime- en landschapsniveau noodzakelijk om innovaties mogelijk te maken. Op het niveniveau (bedrijfsniveau) zijn het de varkenshouders die zich willen onderscheiden en die zich inzetten voor een duurzamer en diervriendelijker varkensvleesproduct. Op het regimeniveau gaat het om het vinden van de juiste partijen om mee samen te werken, zodat groei mogelijk is. Bovendien ondersteunt de druk van maatschappelijke organisaties op dit niveau de initiatieven van de varkenshouders. Het ministerie van LNV helpt een handje mee door projecten te financieren en door sinds kort het onverdoofd castreren scherp te veroordelen. Op het landschapsniveau zijn het misschien de klimaatsverandering of het energievraagstuk die de noodzaak van milieuvriendelijke productie nog eens extra benadrukken. Het is de vraag hoe De Hoeve op deze ontwikkelingen reageert. Wanneer alle varkenshouders over een aantal jaren gestopt zijn met castreren, kan De Hoeve zich daarmee niet meer onderscheiden en zullen er dus andere wegen gevonden moeten worden om blijvend voorop te lopen.

Carolien de Lauwere en Alex Bikker

Jaap de Wit
Slachterij Westfort

Andere slachterijen volgen met vlees van ongecastreerde varkens

Jaap de Wit van slachterij Westfort zette de trend voor de hele slachterijsector. Na een eigen test durfde hij het aan vlees van ongecastreerde varkens op de markt te brengen.

De discussies over castreren van beerbiggen, een paar jaar geleden, zette Jaap de Wit aan het denken. Elke slachterij krijgt 1 à 2 procent “zwerfberen” binnen, niet geplande, ongecastreerd varkens. Zijn eigen slachterij slachtte om die reden ook zo’n dertig tot veertig ongecastreerde beren per dag. Nooit hoorde hij iemand erover. De Wit wilde wel eens weten hoeveel van die beren daadwerkelijk de gevreesde berengeur vertoonde.

>> Zwerfberen getest

Zonder er ruchtbaarheid aan te geven testte de slachterij de zwerfberen. Wat bleek? Een paar procent geurde inderdaad zeer sterk, dus veel minder dan de twintig tot dertig procent waar altijd van was uitgegaan. Bovendien ontdekte De Wit dat de berengeur heel goed aan de slachthaak te constateren is, door het vlees even te schroeien. Slachterij Westfort slachtte al de varkens van samenwerkings-

verband De Hoeve dat varkens onder Milieukeur op de markt brengt. Initiatiefnemer Hans Verhoeven kreeg vervolgens de andere aangesloten varkenshouders zover om castreren in de ban te doen. Ook de bestaande afnemers, Keurslagers en de Coöp, zagen wel wat in ongecastreerd vlees als een goed verkoopargument voor consumenten.

>> Imago te grabbel

‘Natuurlijk staken we onze nek uit’, zegt De Wit. ‘Toen we ermee begonnen hadden heel veel mensen bedenkingen. Ze zeiden dat wij het imago van varkensvlees te grabbel gooiden en dat de verkoop flink zou dalen.’ Niet alleen buitenstaanders waren huiverig. Zelfs de varkenshouders van De Hoeve gingen niet zonder slag of stoot akkoord. Op verzoek sloot de slachterij een afnamecontract om bij een eventuele mislukking nog zeven maanden lang de varkens af te nemen. Vijf of zes grote klachten zouden genoeg zijn geweest om het experiment te laten mislukken.’ Maar dat gebeurde niet. De Hoeve heeft er alleen maar meer producenten bij gekregen en de afzet van het Milieukeurvlees houdt gelijke tred met die groei.

>> Gewend

Nu constateert De Wit dat iedereen “onwaarschijnlijk” snel om is gegaan. Mensen zijn inmiddels aan het idee gewend. Andere slachterijen hebben hun voorbeeld gevolgd, waaronder Tönnies, een gerenommeerde slachterij in Duitsland. De Wit krijgt nog steeds vele aanvragen van mensen die willen zien hoe de slachterij het toch voor elkaar heeft gekregen. ‘We zijn echt de trendsetter. Daarom is er zoveel belangstelling uit het buitenland.’ Alleen van overheidszijde is het vreemd stil, vindt De Wit. ‘Ik hoor niets van ze. Ze zeggen zelfs niet dat dit het ideale tussen-segment kan zijn.’ Maar De Wit zit daar niet mee. Hij neemt, samen met Hans Verhoeven, alweer de volgende stappen om voorop te blijven lopen met het Milieukeur.